

Ekstremizam i terorizam kao izazovi po bezbjednost EU

Iako je široka lepeza savremenih izazova bezbjednosti, jedna od najvećih globalnih prijetnji su ekstremističke grupe sa Bliskog istoka. Njihovo djelovanje je zasnovano na učenjima militantnog fundamentalizma, dok su najbolji primjeri savremenog ekstremizma i terorizma terorističke grupe Al Kaida (Front Al Nusra, Tahrir al-Šam) i Islamska država Iraka i Levanta, čije ideologije se temelje na individualnom interpretiranju i zloupotrebi vjere. Osim sukoba na Bliskom istoku, teroristi su u prethodnom periodu bili aktivni i u Evropi, dok su počinioci terorističkih djela uglavnom bili strani borci povratnici iz zona sukoba i pristalice ekstremističke ideologije.

Iako se bezbjednosni interesi evropskih zemalja uglavnom ostvaruju kroz NATO, zbog složenosti savremenih izazova bezbjednosti neophodna je i aktivnija uloga EU u suprotstavljanju i prevenciji terorističkih prijetnji.

Ključne riječi: vjerski ekstremizam, terorizam, strani borci, EU, bezbjednost i saradnja

Pojam ekstremizma

Ekstremizam je promjenljiva pojava koju je teško definisati. Jedna od najširih definicija ekstremizam opisuje kao ponašanje i mišljenje na granici dozvoljenog, sa tendencijom da se ta granica pređe, a što je u suprotnosti sa pravnim, običajnim i kulturološkim normama jednog društva.¹ Upravo zbog toga ekstremizam predstavlja neželjenu i devijantnu pojavu koja sadrži određeni stepen nasilja ili militantnosti, odnosno pojavu koja je podložna nasilju ili militantnim formama. Ova pojava je u suprotnosti sa demokratskim vrijednostima i može da bude predfaza terorizma. Svako terorističko postupanje je zasnovano na ekstremizmu, međutim, ekstremizam nužno ne znači da će određena pojava prerasti u terorizam. Za razliku od terorizma koji je politički akt, ekstremizam se može javiti u različitim društvenim sferama. Ekstremizam srećemo u kulturi, sportu², umjetnosti, religiji, dok je njegova destruktivnost

* Ognjen Rajković, student doktorskih studija, Humanističke studije, Univerzitet Donja Gorica, ognjenrajkovic@yahoo.com.

¹ Marija Đorić, *Ekstremna ljevica: ideološki aspekti ljevičarskog ekstremizma*, Institut za političke studije, Beograd, 2016, str. 22.

² Ekstremizam u sportu se odnosi na huliganizam.

najizraženija na polju politike.³ Osnov za transformaciju ekstremizma u destruktivnu pojavu kao što je terorizam jeste visok stepen militantnosti ili nasilja u tačno određenom postupanju.

Mnogobrojne su klasifikacije ekstremizma. Jedna od najpreciznijih je prema krajnjim ciljevima kojima streme ekstremisti i na osnovu tog kriterijuma razlikujemo sljedeće vrste ekstremizma:

- Ideološki motivisan ekstremizam (ljevičarski i desničarski)
- Etnonacionalistički ekstremizam
- Religijski motivisan ekstremizam.⁴

Religijski motivisan ekstremizam i terorizam

Religija se shvata kao duhovna povezanost jedne grupe ljudi sa svetim bićem, odnosno bogom. Religija podrazumijeva više ili manje jednostavno učenje koje se odnosi na suštinu, svrhu i porijeklo svega postojećeg, kao i određene oblike vjerskih zajednica, određene obrede, ritualne radnje koje se obavljaju na određenim mjestima odnosno u određenim institucijama.⁵ Religija pruža čovjeku najsnažniji osjećaj slobode i definiše njegov odnos prema okolini, no, s druge strane, religija se može upotrijebiti da se opravdaju nasilje, rat i represija.⁶ Uprkos tome, nijedna velika religija ne propagira nasilje niti njegovu upotrebu radi ostvarenja sopstvenih interesa. Religijski motivisan ekstremizam podrazumijeva zloupotrebu religije u političke svrhe tj. rigidno i individualno tumačenje svetih knjiga.

Ideologije zasnovane na iskrivljenom tumačenju vjere doprinose stvaranju ekstremnih i radikalnih grupa koje su sklone teroru. Sporna vjerski motivisanog ekstremizma i terorizma je vidljiva, dok je pojavom Al Kaide, a kasnije i Islamske države tokom građanskog rata u Siriji 2011. godine, ova religiozno-politička perspektiva postala najzastupljenija u islamu. Jedna od najprisutnijih tema na Bliskom istoku je islamski fundamentalizam, koji je postao naročito značajan nakon pobjede islamske „revolucije” u Iranu.⁷ Religijski fundamentalizam označava tip stavova koji se može naći u različitim religijama, a posebno ovaj izraz označava paradigmu koja omogućava da se mentalitet pomjeri od relativno bezopasnog do vjerski motivisanog i fanatičnog uplitanja u agresivno nametanje volje, čak i nasilničke

³ Marija Đorić, *Teorijsko određenje ekstremizma-Monografska studija*, Univerzitet Singidunum, Fakultet za evropske, pravne i političke studije, Novi Sad, 2012, str. 47.

⁴ Marija Đorić, *Ekstremna desnica: međunarodni aspekti desničarskog ekstremizma*, Udruženje Nauka i društvo Srbije, Beograd, 2014, str. 55–58.

⁵ Vuko Pavićević, *Sociologija religije*, Beograd, BIGZ, 1998, str. 17.

⁶ Darko Trifunović, Goran Stojković, Milinko Vračar, *Terorizam i Vehabizam*, Filip Višnjić, Beograd, 2011, str. 17.

⁷ Miroljub Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, Grafomotajica, Prnjavor, 1995, str. 245.

aktivnosti.⁸ Upravo forme vjerskog fundamentalizma uz određeni stepen političkog radikalizma prerastaju u ekstremizam koji dalje vodi ka vjerskom terorizmu. Pod vjerskim terorizmom, prije svega, misli se na nasilje iza kojeg stoji vjerski inspirisan motiv.⁹ Vjerski terorizam je oblik transnacionalnog terorizma koji je zasnovan na ideologiji iskrivljenih tumačenja vjere. Transnacionalni terorizam je jedan od vidova međunarodnog terorizma i podrazumijeva saradnju aktera terorizma iz više država, ali bez znanja datih država, objedinjenih istom idejom o zajedničkom cilju za koji se zalažu ili o neprijatelju protiv kojeg se bore.¹⁰ Obradujući 109 definicija terorizma, Albert Jungman i Aleks Šmit su izdvojili elemente koji se najčešće ponavljaju, a to su: sila u 83,5% obrađenih definicija, političko nasilje u 65%, strah u 51%, prijetnje u 47%, smišljena, planirana, sistematična i organizovana akcija u 32%, načini borbe u 30,5%, želja za publicitetom u 21,5%, simbolična priroda akcija u 13% obrađenih slučajeva.¹¹ Sindi Kombs terorizam definiše kao sintezu rata i pozorišta odnosno kao dramtizaciju najzabranjenijih vrsta nasilja izvršenih na nevine žrtve pred očima javnosti, u nadi da će ono izazivati raspoloženje straha u političke svrhe.¹² Pojavom religijskog ekstremizma, forma i struktura terorizma su potpuno izmijenjene. Ideologija religijskog fanatizma doprinijela je većem stepenu militantnosti i stvaranju novih religijski motivisanih terorističkih organizacija, čije je djelovanje transnacionalnog karaktera.¹³ Najpoznatiji primjeri religijski motivisanih terorističkih organizacija jesu ekstremističke organizacije Al Kaida i Islamska država, koje su zasnovane na učenjima vehabizma i čiji krajnji cilj je stvaranje Kalifata.¹⁴ Religija danas čini glavnu pokretačku snagu savremenog međunarodnog terorizma. Profesor Hofman kaže da su najozbiljniji teroristički akti, bilo u smislu političkih implikacija i posljedica ili broja žrtava, imali zajedničku vjersku dimenziju ili pobudu.¹⁵ Godine 1980, od 64 terorističke organizacije dvije su bile povezane sa religijom i obje su bile

⁸ Kristina Radojević, *Religija i terorizam*, Religija i tolerancija, Vol. VIII, No 14, 2010, str. 241.

⁹ Darko Trifunović, Goran Stojaković, Milinko Vračar, *Terorizam i vehabizam*, op. cit. str. 25.

¹⁰ Radoslav Gaćinović, *Savremeni terorizam*, GrafoMark, Beograd, 1998, str. 64–65.

¹¹ Albert Jongman, Alex P. Schmidt, *Political terrorism: A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Base, Theories and Literature*, Norton Holland Publishing Co, Amsterdam, 1988, p. 5–6.

¹² Cindy C. Combs, *Terrorism in the Twenty-First Century*, Upper Saddle River, Prentice Hall, Inc, New Jersey, 1997, page 8–17.

¹³ Ognjen Rajković, *Islamski fundamentalizam kao izazov bezbjednosti na Zapadnom Balkanu*, FPN, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2016, str. 35.

¹⁴ Kalifat je islamski oblik vlasti koji predstavlja političko jedinstvo i vođstvo islamskog svijeta.

¹⁵ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998, p. 178.

muslimanske: Al Dawa i Komitet za očuvanje Islamske revolucije u Iranu, dok se 1992. godine broj terorističkih organizacija sa vjerskim predznakom povećao na jedanaest.¹⁶ Danas su najveća prijetnja po bezbjednost čovječanstva ekstremističke terorističke organizacije koje svoje aktivnosti zasnivaju na zloupotrebi religije odnosno u najvećoj mjeri islama.

Islam

Islam (*al islam* — *predanost Bogu*) je druga najrasprostranjenija religija i religija sa najbržom tendencijom rasta u svijetu. Ova velika svjetska monoteistička religija utemeljena je u VII vijeku u Arabiji. Njen osnivač je Muhamed. Sljedbenici religije su muslimani koji proroka Muhameda smatraju posljednjim i savršenim poslanikom odnosno prenosiocem božje poruke. Islamska era počinje 622. godine kada se Muhamed sa pristalicama seli iz Meke u Medinu. Čin preseljenja iz Meke u Medinu bio je početak islamskog računanja vremena i naziva se Hidžra (higra — prekinuti odnose, preseliti se). Ovaj čin za muslimane nije samo fizičko preseljenje, već i duhovni prelazak iz rodovske zajednice u zajednicu vjernika.¹⁷ Vjeruje se da je Muhameda u njegovoj četrdesetoj godini posjetio arhanđel Gavrilo (Džibril) i objavio mu da je božji poslanik.¹⁸ Takve objave su slijedile u naredne 23 godine i kasnije su sakupljene i dobile formu svete knjige Kuran.¹⁹ Kuran je islamski sveti spis koji sadrži cjelokupnu objavu proroku Muhamedu u pisanom obliku.²⁰ Islamska populacija vjeruje da je Kuran posljednja božja objava upućena čovječanstvu i da je potpuno tačna i nepromjenljiva. Prema mišljenju mnogih pripadnika islamske vjeroispovijesti, islam se ne postavlja kao suprotnost ranije objavljenim religijama, već kao njihovo ispravljanje i dovršavanje.²¹ Pored Kurana, važni izvori vjere i islamskih običaja su: Suna, Hadis, Idžma i Kijas.²²

Islam se sastoji od pet stubova, dok neki autori smatraju da postoji i šesti stub islama. Prvi stub islamskog vjerovanja jeste svjedočenje (šehada — iskaz svjedoka), slijede salat (molitva), post (biti miran), zekat (milostinja) i hadžiluk (posjeta svetom gradu Meki).²³ Neki autori džihad smatraju šestim stubom islama, a upravo taj termin predmet je mnogih zloupotreba od strane ekstremista i terorističkih grupa.

¹⁶ Trifunović, Stojaković, Vračar, *Terorizam i Vehabizam*, *op. cit.* str. 35.

¹⁷ Tarik Kulenović, *Politički Islam*, V. B. Z, Sarajevo, 2008, str. 26.

¹⁸ Trifunović, Stojaković, Vračar, *Terorizam i Vehabizam*, *op. cit.* str. 40.

¹⁹ Ibid, str. 40.

²⁰ Nerkez Smailagić, *Leksikon Islama*, „Svjetlost”, Sarajevo, 1990, str. 338.

²¹ Ibid, str. 424.

²² Ibid., str. 220 i 568.

²³ Trifunović, Stojaković, Vračar, *Terorizam i Vehabizam*, *op. cit.* str. 44.

U odnosu na druge religije, islam je jedna od najuticajnijih simboličkih i ideoloških sila multipolarnog svijeta.²⁴ Islam znači predati se Bogu, što podrazumijeva stvaranje mira, požrtvovanost i predanost. Individualni aspekt islama odnosi se na unutrašnju vezu čovjeka sa Bogom.²⁵ Islam je, stoga, zajednica jednakih i zbratimljenih ljudi, čiji duh mora biti ispunjen istinom, čije srce mora biti ispunjeno dobrotom, čiji čin mora biti ispunjen pravdom.²⁶ Sam islam predstavlja osnovu grupnog identiteta i središte lojalnosti i posvećenosti, dok se nacionalna država javlja kao manje značajna činjenica, posebno sa stanovišta kolektivnog samoodređenja.²⁷ U islamskom svijetu religija je ispred i iznad svega. Sama religija je vrlo značajan faktor za formiranje političkih i međunarodnih odnosa. U islamskom svijetu još se nije pojavio neki pokret koji bi imao veću pažnju od islamske religije i baš zbog toga islam kao osnov grupnog identiteta može biti zloupotrijebljen i iskoršćen radi ostvarenja interesa, bilo da se radi o interesu pojedinca, grupe ili države.²⁸

Zloupotreba religije u terorističke svrhe

Islam u terorističke svrhe zloupotrebljavaju ekstremisti i pripadnici terorističkih grupa koji preduzimaju radikalne i nasilničke aktivnosti radi ostvarenja svojih ciljeva. Oni čine mrežnu strukturu koja djeluje na područjima naseljenim muslimanima i na područjima država koje smatraju neprijateljima muslimana.²⁹ Sve grupe koje u svojoj borbi koriste oružje, a islam kao ideološku osnovu mobilizacije, nazivamo militantnim islamistima ili vjerskim ekstremistima.³⁰ Danas se vjerski ekstremizam uglavnom vezuje za terorističke grupe sa Bliskog istoka. Ekstremisti terorizam prihvataju kao najefikasnije sredstvo za dostizanje cilja. Osnovni cilj je uspostavljanje društva u kojem će vladati šerijatski zakon. U bukvalnom prevodu riječ šerijat znači jasan put koji se slijedi ili put kojim moraju ići vjernici, a kao tehnički izraz označava vjerski zakon islama.³¹ Istorijski gledano, vjerski ekstremisti koji zloupotrebljavaju islam vršili su terorističke akte radi oslobođenja od zapadnih kolonijalnih sila, dok u posljednjih nekoliko decenija radikalni islamisti sprovode terorističke aktivnosti zbog osвете prema Zapadu, jer je po njihovom mišljenju, zapadna civilizacija krivac za probleme koji su nastali u

²⁴ Trifunović, Stojaković, Vračar, *op. cit.* str. 24.

²⁵ Avdul Kurpejović, *Slovenski muslimani Zapadnog Balkana*, Matica muslimanska Crne Gore, Podgorica, 2006, str. 17.

²⁶ Smailagić, *Leksikon Islama*, *op. cit.* str. 353.

²⁷ Radomir Milašinović, Srđan Milašinović, *Osnovi teorije konflikta*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007, str. 233.

²⁸ Rajković, *Islamski fundamentalizam kao izazov bezbjednosti na Zapadnom Balkanu*, *op. cit.* str. 36.

²⁹ Kulenović, *Politički Islam*, *op. cit.* str. 151.

³⁰ *Ibid*, str. 151.

³¹ Smailagić, *Leksikon Islama*, *op. cit.* str. 580.

islamskim društvima. Upravo zbog toga, u posljednje dvije decenije mete terorista su bila visoko posjećena javna mjesta u evropskim metropolama.

Džihad i netrpeljivost prema drugim religijama

U arapskom jeziku riječ *jihad* je imenica koja označava borbu. U Kuranu džihad se spominje kao borba ili napor na božijem putu. Arapska riječ jihad se često prevodi kao sveti rat, ali u čistom jezičkom značenju podrazumijeva težnju i napor.³² Na arapskom jeziku pojam al-harab označava rat. U Kuranu za oružani konflikt stoji jedan drugi arapski glagol, kaatala, što znači boriti se.³³ Džihad su prve muslimanske vođe proglasile nezvaničnim šestim stubom islama i smatrali su ga oruđem islama.³⁴ Najtačniji prevod pojma džihad glasi: „Napor i borba usmjerena ka određenom cilju.”³⁵ Ovdje se, prije svega, misli na napor i borbu usmjerenu na ostvarenje dave ili islamske misije. Islamska misija jeste širenje i razvoj islama odnosno navođenje ljudi na božiju stazu. Ovaj napor ili borba — džihad, javlja se u nekoliko formi, na osnovu kojih bi vjernici islama trebalo da vrše svoju misionarsku ulogu, a to je: džihad srcem i dušom, džihad jezikom, džihad perom i znanjem, džihad djelom i džihad mačem.³⁶

— Džihad srcem i dušom se odnosi na borbu koja se odvija unutar vjernika i podrazumijeva borbu sa samim sobom, širenje dobra i ljubavi, a eliminisanje zlih misli. Ovu formu džihada neki autori nazivaju unutrašnjim džihadom i upravo ta borba čovjeka sa samim sobom je najzahtjevnija.

— Džihad jezikom se odnosi na uloženi napor da se čovjek uzdrži od zlih i pogrdnih riječi.

— Džihad perom i znanjem je upravo onaj napor usmjeren na upijanje znanja i širenje tog znanja o islamu među drugima.

— Džihad djelom je borba protiv zla činjenjem dobrih djela.³⁷

— Džihad mačem se odnosi na borbu u pravom smislu te riječi ili na upotrebu sile, ali radi samoodbrane. U takvim slučajevima džihad mačem je nužan.

³² Islamic Supreme Council of America, *The Globalization of jihad: From Islamic Resistance to War against the West*, <http://islamic-supremecouncil.org/understanding-islam/legal-rulings/5-jihad-a-misunderstood-concept-from-islam.html?start=9> vrijeme pristupa 16. 11. 2021.

³³ Aleš Debeljak, *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003, str. 107.

³⁴ Phares Walid, *Future Jihad: Terrorist Strategies against the West*, St. Martin's Griffin, New York, 2008, p. 54.

³⁵ Klaus Kinzler, *Verski fundamentalizam — hrišćanstvo- judaizam — islam*, Verlag C. H. Beck, München, str. 82.

³⁶ Dževad Galijašević, *Era terorizma u BiH*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2007, str. 35.

³⁷ Trifunović, Stojaković, Vračar, *Terorizam i vehabizam*, op. cit. str. 45.

Ekstremizam se zasniva na samostalnom tumačenju i interpretiranju vjere i veoma je bitno kako razne organizacije, pokreti i partije u islamskom društvu gledaju na pojam džihada. Upravo ekstremni i radikalni fundamentalisti primjenjuju posljednju formu džihada i tu nastaje problem. Oni sebe smatraju džihadistima i vjeruju da je koncept džihada istorijski legitiman, kao i da izvršavaju božja naređenja i odazivaju se njegovom pozivu na mobilizaciju.³⁸ Ova forma džihada se koristi od strane ekstremnih islamističkih grupa i organizacija na suprotan način, ne u smislu samoodbrane, već u smislu nasilja kojim je prožet sveti rat protiv svih nevjernika tj. onih koji ne vjeruju u islam.³⁹ Džihad mačem se odnosi na oružanu borbu radi samoodbrane, kad destruktivne i nasilne aktivnosti započne neko drugi i kada postoji nužda i potreba za samoodbranom. U Kuranu se kaže da se džihad mačem odnosi na aktivnosti radi samoodbrane i zaštite, gdje je potpuno jasno da vjernici ne smiju započeti borbu, kao i da sam Bog ne voli one koji izazivaju i započinju sukobe. Samim tim širenje islama ili neke druge vjere nasilnim i militantnim metodama nije dozvoljeno. To nije u skladu sa religijom, jer upravo svaka čista vjera se zalaže za mir, harmoniju i blagostanje.

Radikalne i ekstremne struje unutar islamskog društva napor ili borbu na božjem putu ne shvataju kao miroljubive događaje, već događaje u kojima će nasilje biti glavni element. Pored individualnog interpretiranja svete knjige i hadisa o oružanoj borbi, militantni fundamentalisti ili ekstremisti se inspirišu i autorima iz svojih redova, koji su dali svoje viđenje islamske dave (misije) i upravo su djela ovih autora najvažniji ideološki priručnici islamističkih ekstremista.⁴⁰ Za veliki broj njih se ne može reći da su vrsni poznavaoци religije. Autor kojeg treba pomenuti svakako je Ibn Tejmija (1263–1328) čije je djelo *Traktat o javnom pravu* uzdiglo džihad u formi rata na najviši stepen vjernosti islamu.⁴¹ Iz njegovih spisa, izreka i citata razvio se niz radikalnih ideja koje će se vremenom preobraziti u ideološku plimu, čiji je izdanak Al Kaida Osame Bin Ladena, a jedan od njegovih radikalnih stavova jeste da ne može biti mira sa nevjernicima.⁴² Pored Tejmija, važno je pomenuti i Sejida Kutba i njegova dva djela: *U sjenci Kurana* i *Znakovi na putu*. Sam Kutb je izdigao džihad u formi svetog rata na pijedestal najefikasnijeg sredstva za ostvarivanje kuranskog ideala.⁴³ Prema njegovom shvatanju, džihad može biti nasilan i nenasilan. Nasilan džihad podrazumijeva sveti rat, odnosno oružane aktivnosti, dok se nenasilan odnosi na miroljubivo djelovanje. On smatra da je napor uložen na božijem putu veći kod nenasilnog džihada, ali navodi da je nasilni džihad, odnosno džihad ognjem

³⁸ Phares Walid, *Future Jihad: Terrorist Strategies against the West*, op. cit, p. 77.

³⁹ Trifunović, Stojaković, Vračar, *Terorizam i vehabizam*, op. cit. str. 45.

⁴⁰ Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, op. cit. str. 254.

⁴¹ Ibid, str. 254.

⁴² Walid, *Future Jihad: Terrorist Strategies against the West*, op. cit, p. 82–83.

⁴³ Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, op. cit. str. 262–263.

i mačem, jedini put u dokazivanju ko je iskren vjernik.⁴⁴ Na taj način muslimani dokazuju da se ne boje smrti, jer ih nakon toga čeka odlazak u raj. Sejid Kutb u svojoj knjizi kaže: „To što je ovaj rat ofanzivan po načinu izvođenja borbenih dejstava, ne umanjuje njegovu odbrambenu funkciju, jer se samo agresijom na potencijalne neprijatelje može zaštititi najbolji i najplemenitiji poredak na svijetu.”⁴⁵ Iz ovog stava Sejida Kutbe vidimo da on pokušava opravdati ofanzivna djelovanja i u praksi na sličan način danas djeluju militantne fundamentalističke odnosno ekstremističke i terorističke organizacije koje sprovode svoje destruktivne aktivnosti širom svijeta.⁴⁶ Tri osnovna cilja vjerski motivisanih terorističkih grupa su: oslobođenje, ujedinjenje i kalifat. Džihadisti žele da oslobode sve muslimanske zemlje od nemuslimanskih sila, nakon toga sve muslimanske zemlje moraju biti sjedinjene unutar jedinstvenih granica i kada zemlje budu oslobođene od nevjernika i ujedinjene najvažniji zadatak biće obnova kalifata.⁴⁷

Globalne terorističke organizacija i fenomen stranih boraca

Prekretnica u međunarodnim odnosima XXI vijeka bio je teroristički napad na Sjedinjene Američke Države koji se dogodio 11. septembra 2001. godine, za koji je odgovornost preuzela teroristička organizacija Al Kaida. Događaji koji su se zbili 11. septembra bili su epifanija za tadašnjeg američkog predsjednika Džordža Buša koji je od tog trenutka bio odlučan lider nacije u ratu sa prijetnjom koja je bila i neposredna i smrtnosna, kao i vrhovni komandant svjetske supersile.⁴⁸ Nakon ovog terorističkog čina, evroatlantska zajednica je objavila rat protiv terorizma. Vođu terorističke organizacije Al Kaida Osamu Bin Ladenu eliminisale su američke specijalne snage 2011. godine. Nakon toga, na međunarodnu scenu stupa Islamska država Iraka i Levanta, najveći mobilizator stranih boraca. Jednu od najprihvatljivijih definicija postavila je Ženevska akademija za međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava prema kojoj je strani borac osoba koja napušta vlastitu zemlju rođenja ili stalnog boravišta kako bi se pridružila nedržavnoj, naoružanoj grupi u oružanom sukobu u inostranstvu, rukovodeći se primarno ideologijom, vjerom i/ili srodstvom.⁴⁹ Dejvid Malet definiše strane ratnike kao lica koja nisu

⁴⁴ Ibid, str. 254.

⁴⁵ Sejid Kutb, *Les Jalons sur la route de l'islam*, International Islamic Federation of Students Organization, Beirut, Damascus, 1980, p. 106–107.

⁴⁶ Walid, *Future Jihad: Terrorist Strategies against the West*, op. cit, p. 87.

⁴⁷ Ibid, p. 88–89.

⁴⁸ Zbigniew Brzezinski, *Second Chance: Three American Presidents and the Crisis of American Superpower*, Basic Books, New York, 2007, p. 79.

⁴⁹ Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, „*Foreign Fighters under International Law*”, Academy Briefing No. 7 (October 2014).

državljeni konfliktne države, koja se pridružuju pobunama tokom građanskog rata, mada njegova definicija ne uključuje pripadnike inostrane vojske koja učestvuje u konfliktu, zaposlene u privatnim firmama obezbjeđenja, strance koji dolaze u vojsku jedne države i učestvuju u ratu za novac, državljanstvo ili druge privilegije.⁵⁰ Tomas Heghamer pod stranim ratnikom obuhvata svaku osobu koja odlazi ili pokušava otići sa Zapada da bi se borila negdje drugo i uključuje pojedince koji učestvuju u bilo kojoj vojnoj aktivnosti (trening ili borba), koriste bilo koju taktiku (teroristička ili gerilska taktika) protiv bilo kojeg neprijatelja (sa zapada ili ne).⁵¹ Prema Rezoluciji 2178 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, strani teroristički borci su osobe koje putuju u državu koja nije država njihovog prebivališta ili državljanstva, s ciljem izvršavanja, planiranja ili pripremanja ili učesća u djelima terorizma ili održavanja ili pohađanja terorističke obuke, uključujući i obuku vezanu za oružani sukob.⁵² Ova rezolucija je 2014. godine stavila naglasak na hitno rješavanje problema stranih terorističkih boraca, a naročito onih koji su se pridružili Islamskoj državi, Frontu Al Nusra i ograncima Al Kaide.⁵³ Od 2011. godine i početka građanskog rata u Siriji, više od 38.000 stranih boraca se uputilo ka Bliskom istoku kako bi se priključilo terorističkim organizacijama u zonama konflikta. Veliki broj stranih boraca dolazi iz evropskih zemalja i oni su uglavnom podržavali ideologiju Al Kaide, Islamske države i drugih grupa koje su se uključile u sirijski konflikt.

Al Kaida

Al Kaida je međunarodni naziv za mrežu ili grupu terorističkih organizacija. U prevodu ova riječ označava bazu, a poznata je i kao Islamska armija za oslobođenje svetih mjesta, Islamska zadužbina spasa i sl. Al Kaida je formirana 1988. godine, pri samom kraju rata u Avganistanu, a inicijator njenog stvaranja bio je Saudijac Osama Bin Laden.⁵⁴ Temelji ove terorističke mreže su stvoreni zahvaljujući fundamentalističkom pravcu koji je nastao u Saudijskoj Arabiji — selefizmu ili vehabizmu.⁵⁵ Glavne karakteristike po kojima je Al Kaida prepoznata su ideologija, organizacija, metode i strategija djelovanja radi postizanja cilja koji je zasnovan na ideji o stvaranju Ume ili jedinstvene Islamske države, koja je doživjela ekspanziju za vrijeme

⁵⁰ David Malet, *Foreign fighters: Transnational Identities in Foreign Conflicts*, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 9.

⁵¹ Thomas Hegghammer, *Should I stay or should I go? Explaining variation in Western Jihadists — Choice between Domestic or foreign fighting*, American Political Science Review, Vol. 107, No. 1, 2013, p. 1.

⁵² Rezolucija 2178 Savjeta bezbjednosti UN-a 2178 (2014) S/RES/2178.

⁵³ Rezolucija 2178 Savjeta bezbjednosti UN-a 2178 (2014) S/RES/2178.

⁵⁴ Milan Mijalkovski, *Odgovor terorizmu*, Fakultet civilne odbrane, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2005, str. 46–50.

⁵⁵ Rajković, *Islamski fundamentalizam kao izazov bezbjednosti na Zapadnom Balkanu*, op. cit. str. 74.

desetogodišnjeg rata u Avganistanu (1979–1989).⁵⁶ Izvorište njene ideologije su Osama Bin Laden i njegovi najbliži saradnici suzili na jednostavan princip: „Islamska država (Uma) može se uspostaviti jedino oružanim putem. Izbori se odbacuju kao način dospijevanja na vlast. Demokratija je nevjerovanje.”⁵⁷ Posle formiranja Islamske države zasnovane na šerijatskom pravu, sljedeći korak bio bi usmjeren na oslobođenje „navodno” okupirane islamske teritorije širom svijeta, što bi dalje vodilo stvaranju ujedinjene islamske države na čijem čelu bi bio kalifa^{58, 59}.

Front Al Nusra

Teroristička grupa Front Al Nusra (Front podrške za narod Levanta) je bila ogranak Al Kaide u Siriji. Front Al Nusra je osnovan 2012. godine tokom građanskog rata u Siriji, bio je najagresivniji element Al Kaide, zadužen za najsloženije vojne operacije na sirijskom tlu. Ova grupa je definisana kao teroristička organizacija od Sjedinjenih Američkih Država odmah po osnivanju u 2012. godini, dok je Ujedinjene nacije proglašavaju terorističkom godinu kasnije. Front Al Nusra je 2016. godine prekinuo odnose sa Al Kaidom, te se 2017. godine ujedinio sa drugim selafističkim grupama formirajući terorističku organizaciju Tahrir Al Šam (Hay’a tahrir al-sham).

Tahrir Al Šam

Tahrir Al Šam (Organizacija za oslobođenje Levanta) je džihadistička organizacija formirana početkom 2017. godine i uz Islamsku državu je bila najozbiljnija teroristička organizacija u sirijskom građanskom ratu. Na samom početku imala je oko 30.000 pripadnika. Ova teroristička organizacija je još uvijek aktivna i djeluje na sjeverozapadu Sirije. Bori se protiv sirijskih vlasti, a glavni cilj ove grupe jeste formiranje režima zasnovanog na šerijatskom pravu.

Islamska država Iraka i Levanta (ISIL)

Islamska država (Islamska država u Iraku i Levantu ili Islamska država u Siriji i Iraku) je od marta 2015. godine kontrolisala djelove Iraka i Sirije na kojim je živjelo oko deset miliona ljudi. Islamska država je formirana u januaru 2014. godine, nakon čega je veoma brzo

⁵⁶ Milan Mijalkovski, *Odgovor terorizmu*, op. cit, str 46–50.

⁵⁷ Ibid, str. 47.

⁵⁸ Kalifa je šef države ili vladar svih muslimana.

⁵⁹ Ali Hamad, *U mreži zla — međunarodni terorizam i Al Kaida*, Una Press, Sarajevo, 2004, str. 89.

proglašena kalifatom.⁶⁰ Samo proglašenje kalifata Islamske države prvoga dana mjeseca ramazana 2015. godine bilo je jedan od važnijih događaja na političkoj sceni Bliskog istoka od početka arapskog proljeća 2011. godine.⁶¹ Islamska država predstavlja selafističku grupu.⁶² Ova teroristička organizacija prati ekstremističku interpretaciju islama, promovise vjersko nasilje i smatra muslimane koji se ne slažu sa njenim interpretacijama nevjernicima.⁶³ Pripadnici ove terorističke organizacije su, osim na Bliskom istoku, bili aktivni i u drugim djelovima svijeta. Islamska država je svijet zapanjila masovnim zločinima i brzim vojnim osvajanjima teritorija, na kojima je težila osnivanju sistema zasnovanog na šerijatskom pravu.⁶⁴ Ovaj globalni fenomen, zahvaljujući finansijskoj moći i dobrim propagandnim metodama iz dana u dan je dobijao sve više pristalica tokom građanskog rata u Siriji. Islamska država je svojim propagandnim djelatnostima snažan uticaj vršila i na evropske zemlje uključujući i države članice Evropske unije, iz kojih je mnogo ljudi otputovalo u Siriju kako bi učestvovali u građanskom ratu. Strani kadar je činio značajnu komponentu Islamske države, međutim, i sada kada je poražena u teritorijalnom smislu, pristalice njene ideologije su realna prijetnja.

Evropa i borba sa terorizmom

Vijekovima unazad evropski kontinent je bio poligon na kojem su se velike sile sukobljavale kako bi ostvarile svoje interese. Sukobi su često prerastali u ratove katastrofalnih razmjera u kojima su kako evropske tako i vanevropske sile težile imperijalnim poduhvatima. Vijek sektaških sukoba i političkih nemira širom srednje Evrope kulminirao je u Tridesetogodišnjem ratu koji je trajao od 1618. do 1648. godine — velikom ratnom požaru u kome su politički i vjerski sporovi bili izmiješani, ratujuće strane pribjegle su totalnom ratu protiv gradova i naselja, u kome je gotovo četvrtina stanovnika srednje Evrope stradala u borbama, od bolesti i gladi.⁶⁵ Nakon ovog perioda uspostavljen je Vestfalski sistem, evropski sistem ravnoteže

⁶⁰ Rajković, *Islamski fundamentalizam kao izazov bezbjednosti na Zapadnom Balkanu*, op. cit. str. 77–78.

⁶¹ Boris Havel, *Islamska država nije samo „takozvana“: političkovjerska propaganda i pitanje autentičnosti kalifata*, Političke analize, Vol. 6, No. 22, jun, 2015, str. 27.

⁶² The Guardian, *The secret world of ISIS trainings camp*, <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/25/inside-isis-training-camps>, vrijeme pristupa 18. 11. 2021.

⁶³ Australian Government, <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganizations/Pages/IslamicState.aspx>, vrijeme pristupa 18. 11. 2021.

⁶⁴ Mirjana Kasapović, *Što je Levant (Stručni rad)*, Fakultet političkih znanosti sveučilišta u Zagrebu, Političke analize, Vol. 5, No. 19, septembar 2014, str. 54.

⁶⁵ Henry Kissinger, *World Order*, Penguin Books Limited, New York, 2014, p. 16.

i balansa, zahvaljujući kojem je održan mir u Evropi sve do Napoleonovih imperijalnih poduhvata. Zatim je 1814–1815. godine održan Bečki kongres na kojem je došlo do ponovnog političkog oblikovanja Evrope. Stari kontinent je funkcionisao jedan vijek u miru, nakon čega dolazi do Prvog, a zatim i Drugog svjetskog rata koji su opustošili Evropu. Razorenoj Evropi je bila neophodna obnova, a do obnove i ponovnog uzdizanja se moglo doći jedino saradnjom. U osnovi, razlozi koji su doveli do stvaranja tri evropske zajednice, koje je u početku činilo šest država (Francuska, Italija, Njemačka, Belgija, Holandija, Luksemburg), bili su ekonomski (obnavljanje Evrope nakon velikih ratnih razaranja) i politički (povezati i osnažiti zapadnu Evropu kako bi se uspješno oduprla istočnom dijelu koji je bio pod dominacijom SSSR-a).⁶⁶ Osnovane su Evropska zajednica za uglj i čelik, Evropska zajednica za atomsku energiju i Evropska ekonomska zajednica kao preteče Evropske unije.

Danas je Evropska unija demokratska porodica evropskih zemalja koje teže da zajedničkim aktivnostima poboljšaju uslove života svojim građanima. Trenutno je 27 zemalja članica EU u kojoj na 3% zemljišne površine živi oko pola milijarde stanovnika. Zajedničke aktivnosti EU se vrše preko velikog broja institucija koje uređuje pravna tekovina Unije ili *acquis communautaire*. Osnovni ciljevi evropskih, ali i evroatlantskih, integracija su: sigurnost, stabilnost, zajedničke vrijednosti i prosperitet.⁶⁷ Bezbjednosni interesi evropskih zemalja se uglavnom ostvaruju kroz NATO, vojno-političku alijansu, ali zbog složenosti savremenih izazova bezbjednosti neophodna je i aktivnija uloga EU u prevenciji i suprotstavljanju prijetnjama nevojne prirode prije svega. Jedna od najvećih prijetnji po globalnu bezbjednost, a samim tim i po bezbjednost država članica EU, jesu nevojni izazovi ljudskog porijekla. Tu prije svega spadaju organizovani i sajber kriminal, terorizam i ekstremizam koji su uticali na pojavu i eskalaciju trećeg izazova, a to su ilegalne migracije sa Bliskog istoka. Za oko pet hiljada osoba koje potiču iz država članica EU se vjeruje da su putovale u konfliktne oblasti u Siriji i Iraku.⁶⁸ U matičnu zemlju do sada se vratilo njih 30%. Prema podacima Internacionalnog centra za studije radikalizacije iz Londona, na ratišta u Siriji i Iraku je otišlo oko 440 ekstremista iz Belgije, 1200 iz Francuske, po 500–600 iz Njemačke i Velike Britanije i 200–250 iz Holandije.⁶⁹ Pored toga, neki od njih su u ime Islamske države vršili terorističke napade u najrazvijenijim gradovima Evrope. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da

⁶⁶ Vojin Dimitrijević, Obrad Račić, *Međunarodne organizacije*, Pravni fakultet Union, Beograd, 2011, str. 240.

⁶⁷ Gordana Đurović, *Evropska unija i Crna Gora — politika proširenja*, Ekonomski fakultet UCG, Podgorica, 2012, str. 15.

⁶⁸ *European union terrorism situation and trend — Report*, Europol, Hague, 2017, p. 12.

⁶⁹ Peter R. Neuman, ICSR, 2015, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, vrijeme pristupa 20. 11. 2021.

je dobar dio stranih terorističkih boraca rođen i odgajan u zemljama koje se smatraju kolijevkama demokratije i da nemaju direktne veze sa Bliskim istokom. Sve to je navelo Evropsku uniju da preventivno djeluje i uloži napore u sprečavanju radikalizacije svojih građana. Radikalizacija je dinamičan proces tokom kojeg osoba bude dovedena u stanje da prihvati terorističko nasilje kao moguće, možda čak i opravdano djelovanje.⁷⁰ Ovo na kraju, ali ne i nužno, može navesti ovu osobu da zastupa, podržava ili da se uključi u terorizam.⁷¹

Prema izvještaju Europolu o stanju terorizma u EU, 2020. godine je zabilježeno deset pokušaja terorizma (uspješni, neuspjeli i izbjegnuti pokušaji) koji se pripisuju džihadističkim terorističkim organizacijama i prilikom kojih je stradalo 12 ljudi.⁷² U izvještaju je dalje navedeno da iza svih deset džihadističkih napada stoje pojedinci, pri čemu su četiri od deset napada izvršili građani država članica Unije. Kod nekih od pojedinaca došlo je do kombinacije ekstremnih ideologija i problema sa mentalnim zdravljem, uz društvenu izolaciju i povećan nivo stresa zbog pandemije (COVID-19) za koju se sumnja da je u nekim slučajevima imala veoma važnu ulogu.

Značaj trećeg stuba EU u borbi sa terorizmom

Aktivnosti EU u domenu borbe protiv terorizma počele su kroz međuvladinu saradnju unutar Trevi grupe, a intenzivirane su početkom XXI vijeka, nakon terorističkih napada u Sjedinjenim Američkim Državama, 11. septembra 2001. godine, a potom i nakon terorističkih akata u Madridu 2004. i Londonu 2005. godine.⁷³ Pored jačanja saradnje među nadležnim organima u državama EU, glavni cilj Unije nakon terorističkih napada bio je i jačanje saradnje sa Sjedinjenim Američkim Državama radi boljeg suprotstavljanja terorizmu.⁷⁴ Dalji talas razvoja politika i mjera za zajedničke odgovore na izazov terorizma javlja se sa Strategijom unutrašnje bezbjednosti EU iz 2010, posebno ažurirane nakon dva talasa terorističkih napada u Parizu, u januaru i novembru 2015. godine.⁷⁵ Prema članu 83 Ugovora

⁷⁰ Organization for Security and Co-operation in Europe, *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing Approach*, OSCE, Vienna, 2014, p. 18.

⁷¹ Ibid, str. 18.

⁷² Europol, *Terorizam u EU: Teroristički napadi, smrtni slučajevi i uhićenja 2020*. <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/priorities/terorizam/20210628STO07262/terorizam-u-eu-u-teroristicki-napadi-smrtni-slucajevi-i-uhicenja-2020>, vrijeme pristupa 28. 11. 2021.

⁷³ Andrej Stefanović, *Borba protiv terorizma i radikalizma*, Vodič kroz saradnju u unutrašnjim poslovima u Evropskoj uniji, Misijsa OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2016, str. 126–127.

⁷⁴ Tatjana Lukić, *Evropa i borba protiv terorizma: jačanje saradnje između pravosudnih i policijskih organa*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Pravni fakultet, Novi Sad, 2008, str. 596.

⁷⁵ Andrej Stefanović, *Borba protiv terorizma i radikalizma*, op. cit, str. 126–127.

o funkcionisanju Evropske unije Savjetu i Evropskom parlamentu je data nadležnost da definišu oblike teškog kriminaliteta sa prekograničnom dimenzijom. Primjer teškog kriminaliteta je terorizam. Kada su u pitanju preventivne i represivne mjere i aktivnosti EU u pogledu terorizma, one su uglavnom vezane za treći stub odnosno policijsku i pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima. Godine 1975. Evropski savjet je formirao grupu na nivou ministara unutrašnjih i policijskih poslova zaduženu za preventivne i represivne aktivnosti u odnosu na krivična djela terorizma i organizovanog kriminala. Ali tek potpisivanjem Mاستrihtskog ugovora pravosuđe i unutrašnji poslovi su institucionalizovani, tako da je Trevi grupa postala sastavni dio trećeg stuba Unije. Kada je u pitanju saradnja u policijskim i unutrašnjim poslovima, države članice odluku donose jednoglasno u Savjetu Evrope. Savjet Evrope (eng. Council of Europe, fran. Conseil de l'Europe) najstarija je organizacija koja okuplja evropske države sa ciljem stvaranja integrisane Evrope, osnovan je 5. maja 1949. godine Londonskim ugovorom.⁷⁶ Najznačajniji mehanizam saradnje u borbi EU protiv organizovanog kriminala i terorizma jesu redovna zasjedanja ministara unutrašnjih poslova i ministara pravde u okviru Savjeta EU.⁷⁷ Osim toga, značajno je pomenuti Europol i Eurožast (eng. Eurojust).

Europol

Europol ili Evropska policijska služba je kriminalističko-obavještajna agencija Unije kojoj je u fokusu saradnja država članica u policijskim poslovima i postupanjima. Europol ima misiju da pruži podršku svojim državama članicama u sprečavanju i borbi protiv svih oblika ozbiljnog međunarodnog i organizovanog kriminala, sajber kriminala i terorizma.⁷⁸ Misija Europola je da podržava i ojačava djelovanje policijskih organa i drugih službi krivičnog gonjenja država članica, kao i njihovu međusobnu saradnju u sprečavanju i borbi protiv teških krivičnih djela koja utiču na dvije ili više država članice, kao i protiv terorizma i drugih oblika kriminala koji utiču na zajednički interes obuhvaćen politikom Unije.⁷⁹ Prema članu 88 Ugovora o funkcionisanju EU, zadaci Europola se odnose na:

— prikupljanje, čuvanje, obradu, analizu i razmjenu informacija dobijenih, naročito, od nadležnih organa država članica, trećih zemalja ili tijela;

⁷⁶ Vojin Dimitrijević, Obrad Račić. *Međunarodne organizacije*, op. cit, str. 247–248.

⁷⁷ Maja Bjeloš, *Saradnja članica EU u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma*, Centar za civilne i vojne odnose, Beograd, 2009, str. 3.

⁷⁸ Europol, <https://www.europol.europa.eu/about-europol/our-thinking>, vrijeme pristupa 03. 12. 2021.

⁷⁹ Consolidated of the treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, vrijeme pristupa 3. 12. 2021.

— usklađivanje, organizaciju i sprovođenje istražnih i operativnih radnji koje se sprovode zajedno sa nadležnim organima država članica ili u okviru zajedničkih istražnih timova, po potrebi i u saradnji sa Eurodžastom.

Operativne djelatnosti Europolu mogu se vršiti uz znanje i dogovor sa organima jedne ili više država članica čija je teritorija u pitanju. Glavna briga država članica jeste terorizam i blisko povezani fenomen stranih terorističkih boraca koji putuju do i iz konfliktnih zona, a napadi u EU takođe pokazuju namjeru i sposobnost ekstremista i terorista da nanose masovne žrtve gradskom stanovništvu u nastojanju da izazovu visok stepen straha.⁸⁰

Evropski centar za borbu protiv terorizma

Evropski centar za borbu protiv terorizma je operativni centar i centar za ekspertize, osnovao ga je Europol u januaru 2016. godine kao dogovor na sve učestalije terorističke napade u zemljama Unije. Osnovni zadatak ovog centra jeste pružanje operativne podrške zemljama članicama u borbi sa stranim ratnicima, tokom vođenja istrage za krivično djelo terorizma, kao i razmjena obavještajnih podataka o planovima i finansiranju terorista. U rad ovog centra je uključen i Eurodžast radi boljeg planiranja i sprovođenja istražnih radnji i radnji gonjenja usmjerenih na strane borce, ilegalnu trgovinu oružjem i finansiranje terorizma.⁸¹

Eurodžast

Kada su u pitanju pravosudni poslovi i poslovi gonjenja počilaca krivičnih djela, akcenat se stavlja na rad Eurodžasta. Ovdje se radi o jedinici za pravosudnu koordinaciju koja je sastavljena od nacionalnih tužilaca, sudija i policijskih službenika. Eurodžast je osnovan odlukom vijeća kao organ Unije, sa pravnim subjektivitetom da stimuliše i poboljša koordinaciju i saradnju nadležnih pravosudnih organa država članica, a posebno u vezi sa ozbiljnim organizovanim kriminalom.⁸² Eurodžast na bilo koji način podržava nadležne organe država članica da svoje istrage i krivično gonjenje učine efikasnijim kada se radi o ozbiljnom prekograničnom kriminalu.⁸³

⁸⁰ Europol, *Terrorism*, <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/terrorism>, vrijeme pristupa 03. 12. 2021.

⁸¹ Andrej Stefanović, *op. cit.*, str. 135–136.

⁸² Regulation (EU) 2018/1727 of the European Parliament and of the Council, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018R1727>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021.

⁸³ Eurojust, <http://www.eurojust.europa.eu/about/background/Pages/mission-tasks.aspx>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021.

Uklanjanje granica i slobodan protok ideja, ljudi, tehnologije i ostalih resursa kroz Evropsku uniju ima brojne prednosti, ali takođe predstavlja i izazov. Pored pozitivnih aspekata, uklanjanje granica je omogućilo licima povezanim sa terorističkim organizacijama da se slobodno kreću, što i te kako otežava rad službama bezbjednosti i organima gonjenja. Upravo zato, pored Ugovora o funkcionisanju EU i nakon terorističkog napada u Madridu od 2004. godine, usvojeno je nekoliko dokumenata od značaja za suprotstavljanje terorističkim prijetnjama: Deklaracija o borbi protiv terorizma (2004), Strategija za borbu protiv terorizma (2005) i EU Strategija za unutrašnju bezbjednost (2010) koja je nakon pet godina zamijenjena EU Agendom za bezbjednost.

U členu 222 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije odnosno klauzuli solidarnosti se kaže da ako je država članica žrtva terorističkog napada ili prirodne nepogode ili nesreće prouzrokovane ljudskim djelovanjem, Unija i njene države članice djeluju zajednički u duhu solidarnosti.⁸⁴ Unija koristi sva raspoloživa sredstva, uključujući vojna sredstva koja na raspolaganje stavljaju države članice, da se:

- na teritoriji država članica spriječi teroristička prijetnja;
- demokratske institucije i civilno stanovništvo zaštite od bilo kojeg terorističkog napada;

- u slučaju terorističkog napada državi članici, na zahtjev njenih političkih organa, pomogne na njenoj teritoriji.

Način sprovođenja klauzule solidarnosti od strane Unije utvrđuje se odlukom koju donosi Savjet, na zajednički predlog Komisije i visokog predstavnika Unije za spoljne poslove i bezbjednosnu politiku.⁸⁵

Zatim za antiterorističku politiku Unije od značaja može biti i klauzula o uzajamnoj odbrani sadržana u členu 42 Ugovora o funkcionisanju EU koja stvara pravnu obavezu za države članice da pruže pomoć onoj državi koja je žrtva oružane agresije na njenoj teritoriji.⁸⁶ Ova klauzula je aktivirana 17. novembra 2015. godine na zahtjev francuskog predsjednika Olanda, nakon serije terorističkih napada u Parizu i to je prvi put da je ova klauzula upotrijebljena nakon što je usvojen Ugovor o funkcionisanju Unije koji je stupio na snagu 2009. godine.⁸⁷

Deklaracija o borbi protiv terorizma (2004) je usvojena radi poboljšanja saradnje između policija i bezbjednosno-obavještajnih službi država članica, što se takođe odnosi i na bolji protok obavještajnih

⁸⁴ Consolidated of the treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021..

⁸⁵ Ibid, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, vrijeme pristupa 6. 12. 2021.

⁸⁶ Andrej Stefanović, *Borba protiv terorizma i radikalizma*, op. cit. str. 126.

⁸⁷ Ibid, str. 126.

podataka o svim aspektima terorizma sa Europolom.⁸⁸ Deklaracijom je predloženo i imenovanje koordinatora za borbu protiv terorizma.

Vizija predstavljena u EU Strategiji borbe protiv terorizma (2005) ogleda se u cilju da se sprovodi globalna borba protiv terorizma, uz poštovanje i zaštitu ljudskih prava, kao i da se Evropa učini bezbjednijom, što bi omogućilo njenim građanima da žive u jednom prostoru slobode, bezbjednosti i pravde.⁸⁹ Strategija se fokusira na četiri stuba, a to su: spriječiti, zaštititi, goniti i odgovoriti.⁹⁰

Spriječiti ili prevencija je prvi stub strategije koji obuhvata mjere i aktivnosti usmjerene na eliminisanje uslova i uzroka terorizma. Sama borba protiv terorističkih grupacija je neophodna, ali nije dovoljna. Potrebno je eliminisati sve one uslove i uzroke koji vode radikalizaciji i olakšavaju regrutaciju novog članstva, jer upravo glavna snaga današnjih terorističkih grupa jesu strani ili putujući ratnici koji su vrbovani i pridobijeni u zemljama porijekla.

Zaštititi je drugi stub strategije koji se odnosi na veći stepen bezbjednosti građana, infrastrukture i ostalih dobara Unije. Akcenat se stavlja na zaštitu spoljnih granica EU tj. na onemogućavanje ulaska terorista na teritoriju Unije. Takođe je neophodno smanjiti ranjivost potencijalnih meta ili objekata napada, dok bitnu ulogu u aktivnostima drugog stuba ima Fronteks (eng. Frontex) ili Evropska agencija za graničnu i obalsku stražu.

Goniti je treći stub koji se odnosi na istražne radnje i aktivnosti gonjenja. Cilj je identifikovanje terorističkih mreža i njihovo proceuiranje. Veoma važni instrumenti u ovom pogledu su Evropski nalog za hapšenje (eng. European Arrest Warrant — EAW), kao i Evropski nalog za pribavljanje dokaza (eng. European Evidence Warrant — EEW), putem kojih treba da se olakša pribavljanje dokaza od bilo koje države članice Unije radi dokazivanja krivice lica za koja se sumnja da su počinili terorističke akte.⁹¹

Odgovoriti je četvrti stub koji se odnosi na aktivnosti nakon izvršenog krivičnog djela terorizma. Buudći da su posljedice terorizma katastrofalne, cilj je što prije otkloniti štetu i smanjiti je na najmanji mogući nivo. Posebna pažnja mora biti usmjerena na pomoć žrtvama i njihovim porodicama.

U Strategiji unutrašnje bezbjednosti EU (2010) jedan od osnovnih prioriteta je borba sa terorizmom. Terorizam je određen kao transnacionalna kriminalna djelatnost koja u velikoj mjeri ugrožava ljudsku bezbjednost i vrijednosti koje propagira Unija. U okviru cilja

⁸⁸ *Declaration on combating terrorism*, European Council, Brussels, March 2004, p. 10.

⁸⁹ Andrej Stefanović, *op. cit.*, str. 130.

⁹⁰ Council of the European Union, *Fight against terrorism*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/eu-strategy/>, vrijeme pristupa 6. 12. 2021.

⁹¹ Andrej Stefanović, *op. cit.*, str. 132.

borbe protiv terorizma, radikalizma i vrbovanja, predviđene su tri grupe akcija:

— prva grupa aktivnosti imala je za cilj ojačavanje zajednica s ciljem prevencije radikalizma i vrbovanja;

— druga grupa akcija cilja prekidanje dostupnosti fondova i materijala teroristima i praćenje njihovih transakcija;

— i treća grupa akcija je zaštita transporta, tj. saobraćaja.⁹²

Krajem aprila 2015. godine usvojena je Evropska agenda o bezbjednosti koja mijenja Strategiju unutrašnje bezbjednosti. U agendi su terorizam, organizovani i sajber kriminal prepoznati kao najveće opasnosti evropske bezbjednosti. U pitanju su međusobno povezane i prekogranične prijetnje, a njihova višestranost i međunarodna dimenzija zahtjevaju efikasan i koordiniran odgovor na nivou Unije.⁹³ Osnovna ideja ove agende jeste uspostaviti bolju i čvršću saradnju institucija i agencija Unije sa nacionalnim bezbjednosnim i pravosudnim organima država članica, a sve zarad veće sigurnosti građana i zaštite vitalnih vrijednosti Evropske unije. Akcenat se stavlja na bolji rad i bliskiju saradnju institucija EU i nacionalnih organa država članica, a posebna pažnja je posvećena fenomenu stranih boraca, radikalizaciji i vrbovanju putem internet kanala i društvenih mreža. EU agencije preko kojih se odvija saradnja sa nacionalnim organima država članica su prije svega Europol i Eurodžast. U sklopu Europa je formirana Jedinica za internet nadgledanje čiji cilj je otkrivanje i presijecanje internet kanala i onemogućavanje vršenja džihadističke propagande putem društvenih mreža i internet kanala.⁹⁴ U Agendi se takođe navodi i potreba za saradnjom sa drugim međunarodnim organizacijama i zemljama koje još uvijek nisu članice Unije. Evropska unija je ustanovila Inicijativu za borbu protiv terorizma na Zapadnom Balkanu (eng. Western Balkan Counter-Terrorism initiative) koja ima za cilj da pomogne zemljama Zapadnog Balkana u borbi protiv prijetnji terorista i ekstremizma, te da onemogući onlajn komunikaciju terorista i njihovo finansiranje, kao i da poboljša bezbjednost na državnim granicama.⁹⁵ Danas koncept Zapadnog Balkana podrazumijeva regiju sačinjenu od novonastalih, ali do sada neintegrisanih, zemalja na prostoru bivše Jugoslavije.⁹⁶ Ovim zemljama dodata je Albanija, dok su Slovenija i Hrvatska izuzete iz ovog termina nakon uspješnih evroatlantskih integracija.

⁹² Ibid, str. 133–134.

⁹³ *The European Agenda on Security*, European Commission, Strasbourg, 2015, p. 13.

⁹⁴ Andrej Stefanović, *op. cit.*, str. 135.

⁹⁵ Dunja Tasić, *Nova bezbednosna agenda Evropske unije*, <http://preugovor.org/Tekstovi/271/Nova-Bezbednosna-agenda-Evropske-unije.shtml>, vrijeme pristupa 5. 12. 2021.

⁹⁶ Miroslav Talijan, Milinko Vračar, Dragan Jevtić, *Islamski faktor na Zapadnom Balkanu u geopolitičkim koncepcijama zapadnih sila i islamskih centara moći*, Vojno delo, 5/2015, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Beograd, 2015, str. 59.

Zaključak

Od davnina Evropa je prolazila kroz turbulentne periode. I upravo vrijeme stradanja i velikih ratova je doprinijelo stvaranju mehanizama koji su održavali mir i ravnotežu na evropskom kontinentu. Danas se mir i prosperitet ostvaruju putem saradnje država članica Unije, saradnjom EU sa drugim međunarodnim organizacijama i državama koje teže da dostignu evropske standarde i postanu dio porodice najrazvijenijih zemalja svijeta. Radi suzbijanja savremenih izazova bezbjednosti, među kojima su ekstremizam i terorizam, EU mora uspostaviti bliskiju saradnju između svojih agencija, prije svega Europolu i Eurodžasta, i nacionalnih organa država članica. Takođe, saradnja sa zemljama koje još uvijek nisu članice EU mora biti dodatno ojačana i razvijena.

Bez obzira na to što su nekada globalne terorističke organizacije gotovo poražene u teritorijalnom smislu, njihova ideologija i dalje postoji, te je prisutna među stranim borcima povratnicima koji su opasnost po zemlje porijekla. S obzirom na iskustva stečena na bojnopolju i stepen indoktrinacije, povratnici sa stranih ratišta su izazov za okolinu iz koje dolaze. Povratnici iz konfliktnih zona, osim što mogu učestvovati u planiranju i sprovođenju terorističke djelatnosti, mogu biti zaduženi i za regrutaciju novog članstva i simpatizera. Upravo zbog toga neophodan je jedinstven odgovor i koordinisano djelovanje EU za suzbijanje ovog internacionalnog fenomena koji je usko povezan sa drugim savremenim izazovima bezbjednosti kao što su organizovani kriminal i ilegalne migracije.

Pored toga, neophodno je fokusirati se na toleranciju i razumijevanje, što dalje podrazumijeva propagiranje multietničkog sklada i suživota, dok posebnu pažnju treba posvetiti eliminaciji faktora koji olakšavaju sprovođenje procesa vrbovanja i radikalizacije novog članstva terorističkih organizacija.

Literatura

- Bjeloš Maja, *Saradnja članica EU u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma*, Centar za civilne i vojne odnose, Beograd, 2009;
- Brzezinski Zbigniew, *Second Chance: Three American Presidents and the Crisis of American Superpower*, Basic Books, New York, 2007;
- Combs Cindy, *Terrorism in the Twenty-First Century*, Upper Saddle River, Prentice Hall, Inc, New Jersey, 1997;
- Debeljak Aleš, *Suvremeni fundamentalizam i sveti rat*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003;
- Declaration on combating terrorism*, European Council, Brussels, March 2004;
- Dimitrijević Vojin, Račić Obrad, *Međunarodne organizacije*, Pravni fakultet Union, Beograd, 2011;

- Dorić Marija, *Ekstremna ljevica: ideološki aspekti ljevičarskog ekstremizma*, Institut za političke studije, Beograd, 2016;
- Dorić Marija, *Teorijsko određenje ekstremizma-Monografska studija*, Univerzitet Singidunum, Fakultet za evropske, pravne i političke studije, Novi Sad, 2012;
- Dorić Marija, *Ekstremna desnica: međunarodni aspekti desničarskog ekstremizma*, Udruženje Nauka i društvo Srbije, Beograd, 2014;
- Đurović Gordana, *Evropska unija i Crna Gora — politika proširenja*, Ekonomski fakultet UCG, Podgorica, 2012;
- European union terrorism situation and trend — Report, Europol, Hague, 2017;
- Gaćinović Radoslav, *Savremeni terorizam*, GrafoMark, Beograd, 1998;
- Galijašević Dževad, *Era terorizma u BiH*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2007;
- Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, „Foreign Fighters under International Law”, Academy Briefing No. 7 (October 2014);
- Hamad Ali, *U mreži zla — međunarodni terorizam i Al Kaida*, Una Press, Sarajevo, 2004;
- Havel Boris, *Islamska država nije samo „takozvana”*: političkovjerska propaganda i pitanje autentičnosti kalifata, Političke analize, Vol. 6, No. 22, jun, 2015;
- Hegghammer Thomas, *Should I stay or should I go? Explaining variation in Western Jihadists — Choice between Domestic or foreign fighting*, American Political Science Review, Vol. 107, No. 1, 2013;
- Hoffman Bruce, *Inside Terrorism*, Columbia Pniversity Press, New York, 1998;
- Jevtić Miroljub, *Savremeni džihad kao rat*, Grafomotajica, Prnjavor, 1995;
- Jongman Albert, Schmidt Alex, *Political terrorism: A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Basec, Therories and Literature*, Norton Holland Publishing Co, Amsterdam, 1988;
- Kasapović Mirjana, *Što je Levant (Stručni rad)*, Fakultet političkih znanosti sveučilišta u Zagrebu, Političke analize, Vol. 5, No. 19, septembar 2014;
- Kinzler Klaus, *Verski fundamentalizam — brišćanstvo-judaizam — islam*, Verlag C. H. Beck, Minhen;
- Kissinger Henry, *World Order*, Penguin Books Limited, New York, 2014;
- Kulenović Tarik, *Politički Islam*, V. B. Z, Sarajevo, 2008;
- Kurpejović Avdul, *Slovenski muslimani Zapadnog Balkana*, Matica muslimanska Crne Gore, Podgorica, 2006;
- Kutb Sejjid, *Les Jalons sur la route de l'islam*, International islamic federation of students Organizacion, Beirut, Damascus, 1980;
- Lukić Tatjana, *Evropa i borba protiv terorizma: jačanje saradnje između pravosudnih i policijskih organa*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Pravni fakultet, Novi Sad, 2008;
- Malet David, *Foreign fighters: Transnational Identites in Foreign Conflicts*, Oxford University Press, Oxford, 2013;
- Mijalkovski Milan, *Odgovor terorizmu*, Fakultet civilne odbrane, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2005;
- Milašinović Radomir, Milašinović Srđan, *Osnovi teorije konflikta*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2007;
- Organization for Security and Co-operation in Europe, *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing Approach*, OSCE, Vienna, 2014;
- Pavićević Vuko, *Sociologija religije*, Beograd, BIGZ, 1998;
- Radojević Kristina, *Religija i terorizam*, Religija i tolerancija, Vol. VIII, No 14, 2010;

- Rajković Ognjen, *Islamski fundamentalizam kao izazov bezbjednosti po zemlje Zapadnog Balkana*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2016;
- Rezolucija 2178 Savjeta bezbjednosti UN-a 2178 (2014) S/RES/2178;
- Smailagić Nerkez, *Leksikon Islama*, „Svjetlost”, Sarajevo, 1990;
- Stefanović Andrej, *Borba protiv terorizma i radikalizma*, Vodič kroz saradnju u unutrašnjim poslovima u Evropskoj uniji, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2016;
- Talijan Miroslav, Vračar Milinko, Jevtić Dragan, *Islamski faktor na Zapadnom Balkanu u geopolitičkim koncepcijama zapadnih sila i islamskih centara moći*, Vojno delo, 5/2015, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Beograd, 2015;
- The European Agenda on Security*, European Commission, Strasbourg, 2015;
- Trifunović Darko, Stojković Goran, Vračar Milinko, *Terorizam i Vehabizam*, Filip Višnjić, Beograd, 2011;
- Walid Phares, *Future Jihad: Terrorist Strategies against the West*, St. Martin's Griffin, New York, 2008;

Internet izvori

- Islamic Supreme Council of America, *The Globalization of jihad: From Islamic Resistance to War against the West*, <http://islamic supremecouncil.org/understanding-islam/legal-rulings/5-jihad-a-misunderstood-concept-from-islam.html?start=9>, vrijeme pristupa 16. 11. 2021.
- The Guardian, *The secret world of ISIS trainings camp*, <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/25/inside-isis-training-camps>, vrijeme pristupa 18. 11. 2021.
- Peter R. Neuman, ICSR, 2015, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, vrijeme pristupa 20. 11. 2021.
- Europol, *Terorizam u EU: Teroristički napadi, smrtni slučajevi i ubičenja 2020*. <https://www.europol.europa.eu/news/hr/headlines/priorities/terorizam/20210628STO07262/terorizam-u-eu-u-teroristicki-napadi-smrtni-slucajevi-i-uhicenja-2020>, vrijeme pristupa 28. 11. 2021.
- Europol, <https://www.europol.europa.eu/about-europol/our-thinking>, vrijeme pristupa 3. 12. 2021.
- Consolidated of the treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, vrijeme pristupa 3. 12. 2021.
- Europol, *Terrorism*, <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/terrorism>, vrijeme pristupa 3. 12. 2021.
- Regulation (EU) 2018/1727 of the European Parliament and of the Council, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018R1727>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021.
- Eurojust, <http://www.eurojust.europa.eu/about/background/Pages/mission-tasks.aspx>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021.
- Consolidated of the treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, vrijeme pristupa 4. 12. 2021.
- Council of the European Union, *Fight against terrorism*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/eu-strategy/>, vrijeme pristupa 6. 12. 2021.
- Dunja Tasić, *Nova bezbednosna agenda Evropske unije*, <http://preugovor.org/Tekstovi/271/Nova-Bezbednosna-agenda-Evropske-unije.shtml>, vrijeme pristupa 5. 12. 2021.

EXTREMISM AND TERRORISM AS
CHALLENGES FOR THE EU SECURITY

Although there is a wide range of contemporary challenges to security, one of the greatest global threats is terrorist groups from the Middle East. Their activities are based on fundamentalist studies and concepts and the best examples of modern extremism and terrorism are the terrorist group Al-Qaeda (Al Nusra Front, Tahrir al-Sham) and the Islamic State of Iraq and the Levant, whose ideologies are based on individual interpretation and abuse of religion. In addition to the conflict in the Middle East, terrorists have previously performed their activities in Europe, while the executors of terrorist acts were mostly foreign fighters-returnees from conflict zones and supporters of extremist ideologies.

Although the security interests of European countries are mainly realized through the NATO alliance, due to the complexity of modern security challenges, a more active role of the EU in counteracting and preventing terrorist threats is necessary.

Keywords: religious extremism, terrorism, foreign fighters, European Union, security and cooperation